

Kraków, 3.02.2026

Prof. dr hab. Zofia Berdychowska
Uniwersytet Jagielloński – prof. emerita
zofia.berdychowska@uj.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Penar
pt. „Deutsch- und polnischsprachige Lokalpresse aus sprachlicher und
kultureller Perspektive – eine textsortenorientierte und kontrastive Studie“
(„Niemiecko- i polskojęzyczna prasa lokalna w aspekcie językowo-
kulturowym – genologiczne studium kontrastywne”)
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Zofii Bilut-Homplewicz

Tytuł przedstawionej do oceny rozprawy doktorskiej wobec dość długiej już historii uprawiania badań kontrastywnych ma prostotę postawionego zadania badawczego. Jak jednak pokazuje jej lektura jest to wrażenie całkiem nieuprawnione i złudne.

Badaniom porównawczym polsko-niemieckim bardzo kompleksowych jednostek komunikacyjnych jakimi są teksty, w szczególności genologicznych badań kontrastywnych tekstów dłuższych, w tym prasowych, otwarty szeroko drzwi dwie monografie prof. Zofii Bilut-Homplewicz pt. *Prinzip Perspektivierung – Germanistische und polonistische Textlinguistik – Entwicklungen, Probleme, Desiderata*, z których część pierwsza z 2013 roku poświęcona jest germanistycznej lingwistyce tekstu, a część druga z 2021 roku tekstologii polonistycznej. Ośmielam się nazwać te monografie dyptykiem o funkcji metametodologicznej i metaterminologicznej dla polsko-niemieckich badań tekstologicznych. Inny mocny fundament teoretyczny rozprawy stanowią dobrze ugruntowane i rozwinięte polonistyczne badania genologiczne, w szczególności badania nad gatunkami dziennikarskimi prowadzone przez prof. Marię Wojtak. Nie dziwi fakt wkroczenia Doktorantki w przestrzeń wieloaspektowych, wieloperspektywicznych kontrastywnych badań tekstologicznych, otwartą także przez opracowania innych autorów, fundamentalne dla kolejnych etapów rozwoju lingwistyki tekstu/tekstologii. Zadziwiać może natomiast dogłębność zapoznania się z tym bogatym

dorobkiem, umiejętnie skonstruowanie na tej podstawie w dwu pierwszych rozdziałach płaszczyzny umocowań dla wywodu oraz odniesień dla zasadniczej, samodzielnej analizy wybranych gatunków prasowych, przeprowadzonej w empirycznym rozdziale trzecim.

Pierwszy rozdział przynosi porównanie germanistycznej i polonistycznej tekstologicznej kultury badawczej. W następnym kroku w rozdz. 2 Autorka koncentruje się na gatunkach prasowych z podziałem na teksty informacyjne i publicystyczne oraz ich cechach. Zamykające wywód wnioski oraz naszkicowane dalsze perspektywy badawcze („Schlussfolgerungen und Ausblick”) zostały wyodrębnione jako nienumerowany osobny rozdział, co przełamuje przemyślaną i logiczną strukturę całego wywodu, podobnie jak wyodrębnienie do osobnych podrozdziałów omówienia teorii gatunków tekstowych słusznie przypomnianej Stefanii Skwarczyńskiej (1.4) oraz zjawiska hybrydyzacji w tekstach eseistycznych (3.6), występującego również w innych gatunkach prasowych. W podrozdziale 3.6 (str. 261-272), opierając się głównie na ustaleniach poczynionych przez prof. Marię Wojtak, omawia Autorka zjawisko hybrydyzacji na przykładzie wzajemnego przenikania się gatunków informacyjnych i publicystycznych, jak w tekstach eseistycznych, w których opisowi faktów towarzyszy jako odautorski komentarz subiektywna ocena ich relewancji (str. 241) i które zostawiają także „miejsca niewypełnione”, wolną przestrzeń na refleksję odbiorcy. Istnienie zjawiska przenikania się gatunków tekstowych potwierdza Autorka własnymi, niekoniecznie zwerbalizowanymi obserwacjami, np. kiedy wskazuje na to, że reportaż jest gatunkiem balansującym na granicy między publicystyką i literaturą (piękną), czego przejawem może być np. posługiwanie się sugestywnymi obrazami: „Unter Bezugnahme auf die zu Beginn des Unterkapitels formulierten Forschungsziele hat mich die Analyse des Textes „Na marginesie koronawirusa” in meiner Überzeugung bestärkt, dass die Reportage die Textsorte ist, die an der Grenze zwischen Publizistik und Literatur balanciert. Die oben ausführlich besprochenen stilistischen Mittel führen dazu, dass sich der Text nicht nur auf die trockene informationsorientierte Botschaft beschränkt. Es ist zu betonen, dass der Autor in den Bereich der publizistischen Sprache eingreift, da er suggestive Bilder verwendet:“ (str. 280).

Praca obejmuje nadto spis treści, wykaz wykorzystanej literatury, streszczenia w języku polskim (str. 315-322) i angielskim (str. 323-330) oraz spis tekstów

poddanych w tekście dysertacji analizie egzemplarycznej. Zdjęcia stron gazet z artykułami składającymi się na cały materiał badawczy stanowią załącznik (str. 332-380). Wykaz wykorzystanej literatury przedmiotowej pomieszczony na stronach 362-380 obejmuje blisko 280 pozycji – relewantnych dla tematu dysertacji, z których część należy do pozycji klasycznych w germanistycznej i polonistycznej lingwistyce tekstu. Obszerny tekst dysertacji autorstwa Pani mgr Katarzyny Penar obejmuje wszystkie wymagane elementy składowe pracy doktorskiej. Praca została opatrzona poprawnie skonstruowanymi przypisami. Drobne potknięcia językowe, które łatwo będzie usunąć przed skierowaniem rozprawy do druku, nie obniżają mojej ogólnej bardzo pozytywnej oceny omawianej dysertacji.

Zaniechawszy polemiki z innymi badaczami, które cechy jako konstytutywne winny znaleźć się w definicji tekstu i kruszenia kopii o tę a nie inną definicję Autorka kieruje się krótką, pojemną i otwartą definicją tekstu „als multimodales Gebilde [...] als ein Phänomen an der Schnittstelle zwischen Sprachsystem, Kommunikation und Kultur” (str. 14), a więc traktuje tekst jako twór multimodalny, zjawisko na przecięciu między systemem językowym, komunikacją i kulturą. Uważam taką definicję za wystarczającą i trafną. Kryje się za nią wysoka kompleksowość tak określonej jednostki komunikacji, a otwartość tego ujęcia dopuszcza szerokie modyfikacje nie tylko zachodzące w realizacjach wzorca gatunkowego w obrębie każdej z porównywanych kultur piśmienniczych, ale także międzykulturowo w samym wzorcu, zgodnie z dynamiką rozwoju i hybrydyzacji gatunków. Jakie czynniki mogą determinować takie modyfikacje?

Kierując się zasadą perspektywizacji (*Prinzip Perspektivierung!*) Autorka łączy różne perspektywy dokonując podwójnej genologicznej kontrastywnej analizy kultury piśmiennej: interlingwalnej polsko-niemieckiej oraz intralingwalnej, tj. dotyczącej realizacji jako centralnej kategorii analitycznej wybranych prasowych wzorców gatunkowych w prasie ponadregionalnej i regionalnej. Podstawę materiałową, wynikającą z częstości występowania w prasie lokalnej, tworzą realizacje dwóch informacyjnych oraz dwóch publicystycznych gatunków tekstowych pochodzące z polskiej i niemieckiej prasy lokalnej – z miesięcznika „Obiektyw Jasielski” i z kwartalnika „Füllhorn”.

Cecha lokalności wywołuje w sposób naturalny pytanie o to, czy uprawiane w niej gatunki prasowe w taki sam sposób i takimi samymi środkami realizują wzorce gatunkowe jak prasa ponadregionalna, a interlingwalnie i interkulturowo czy wzorce te są takie same. Wydaje się, że prasa określana (częściowo zamiennie) jako regionalna czy lokalna wymyka się precyzyjnej charakterystyce już chociażby ze względu na niejednorodność każdorazowo przyjmowanych założeń, celów i funkcji wydawanego pisma, obszaru oddziaływania, sposobu finansowania, spełniania lub nie kryterium profesjonalności redaktorów i dziennikarzy, zróżnicowanie adresatów i innych czynników wpływających także na tematykę i jej lokalność, lokalną lub szerszą kulturowość oraz jakość realizacji wzorców gatunkowych itd. Powstaje pytanie o wzajemną wymiennność i synonimiczność określeń „prasa lokalna” i „prasa regionalna”, przeciwstawianych prasie ponadregionalnej/ogólnokrajowej. Jest więc interesujące, które cechy Autorka uważa za konstytutywne dla nich lub każdej z nich z osobna, a które za odnoszące się raczej do pewnego stereotypu.

Każde badanie kontrastywne wymaga decyzji, czy ma to być analiza uni- czy też bi- względnie multilateralna. Problem ten dyskutuje Autorka w rozdz. 1.5. Centralną kategorię badań zaprezentowanych w dysertacji stanowi gatunek/rodzaj tekstu, konkretnie dwa informacyjne gatunki prasowe oraz dwa gatunki publicystyczne, a kluczowym terminem jest kategoria wzorca tekstowego. Obie kategorie stanowią jednocześnie tertium comparationis na najogólniejszym poziomie porównania, którego celem jest wydobycie różnic i podobieństw między polską i niemiecką kulturą pisania odniesioną do wybranych gatunków prasowych, chociaż, jak deklaruje na str. 6 Autorka, głównym celem dysertacji nie jest jedynie wykazanie cech łączących i różniących obie kultury piśmiennicze, lecz także scharakteryzowanie na tle wzorca gatunkowego wziętych pod uwagę gatunków prasowych uprawianych w prasie regionalnej. Natomiast na bardziej szczegółowych poziomach Autorka sięga do porównań unilateralnych, m. in. w poszukiwaniu niemieckich odpowiedników dla wyodrębnionych w polonistycznych badaniach gatunków prasowych i „walcząc” z niejednorodną terminologią gatunków informacyjnych (Pressenachricht, -meldung, -notiz) oraz w odniesieniu do rozróżnianych w germanistycznej lingwistyce tekstu wiadomości „twardych” i „miękkich” (*harte*

i *weiche Nachrichten*)¹. Czy zachodzi tutaj analogia między polską i niemiecką prasą ponadregionalną/ogólnokrajową i lokalną/regionalną?

Porównanie esejów zamieszczonych w lokalnej gazecie polskiej i gazecie niemieckiej nie ogranicza się do wskazania na różnice w realizacji struktury (s. 247). Autorka trafnie i z dużym wyczuciem emocjonalnego subiektywnego nastawienia autorów analizowanych esejów identyfikuje i interpretuje semantycznie zarówno użyte w nich intertekstualne nawiązania (m. in. do Biblii), różnorodne zabiegi oraz środki stylistyczne (metafory, modalizatory) jak i funkcje poszczególnych akapitów.

Ujęty w tytule dysertacji aspekt kulturowy łączący kontrastywne badania tekstologiczne z lingwistyką kulturową uwypuklany jest w tekście i w analizach porównawczych wielokrotnie i konsekwentnie z każdej skontrastowanej perspektywy badawczej. Bikulturowość jako szczególnie ważny czynnik przeprowadzonej w dysertacji analizy kontrastywnej występuje na różnych poziomach o różnym zasięgu: jako bikulturowość metodologiczna – polska tekstologia versus niemiecka lingwistyka tekstu, bikulturowość genologiczna i w końcu lokalna. Autorka opisuje i wyjaśnia znaczenia wyrażane przez struktury językowe w odniesieniu do szeroko rozumianych kontekstów kulturowych, do których można by zaliczyć kognitywne, doświadczeniowe i społeczne.

Nie budzi zatem wątpliwości wartość poznawcza dysertacji i to nie tylko dlatego, że prasa lokalna w zasadzie sporadycznie stanowi przedmiot intralingwalnych badań tekstologicznych, a tym bardziej interlingwalnych. Analiza opiera się na znanych i uznanych podstawach teoretycznych, a jej novum polega na umiejętnym ich zastosowaniu w wieloaspektowej kontrastywnej analizie wybranych gatunków prasy lokalnej. Praca prezentuje solidne wyniki badań, równie solidnie i wyczerpująco przedstawione (299-314).

Reasumując stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr Katarzyny Penar wskazuje na wiedzę teoretyczną Autorki oraz umiejętność samodzielnego przeprowadzania analiz językoznawczych, w szczególności kontrastywnych

¹ W prasie ponadregionalnej bada je i porównuje m. in. Monika Lenkiewicz: 2014. Harte und weiche Nachrichten in der deutschen überregionalen Tagespresse. W: Z. Berdychowska, J. Janicka, A. Vogelgesang-Doncer (red.), *Texte – Textsorten – Phänomene im Text*. (= STD tom 7). Frankfurt a. Main: Peter Lang, 97-117.

tekstologicznych i dokonywania klarownej syntezy ich wyników. Praca wyróżnia się wręcz wieloaspektowością spojrzenia na gatunki prasowe z perspektywy multikontrastywnej i szeroko rozumianej kulturowej o różnym stopniu szczegółowości, oraz pogłębionym ujęciem problematyki i spełnia z naddatkiem wymogi ustawowe stawiane rozprawom doktorskim na podstawie Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1668 z późn. zm.). Wnoszę w związku z tym o dopuszczenie Pani mgr Katarzyny Penar do dalszych stadiów przewodu doktorskiego, prowadzących do nadania stopnia doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo.